

נספח: בית שמאי ובית הלל

גלוי ונסתר מן העין

ראינו כי חלק מהמקורות מסבירים כי מחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוגע לתאריך ראש השנה לאילנות, היא מחלוקת במציאות. הרב ה'נזיר' רואה במחלוקת זו בבואה למחלוקת יסודית בין הבתים:

ועומק הדברים כך; יש שתי השקפות עולם, או יותר נכון יש השקפת עולם ויש חיות עולם. הא' הכל ניתן בראיה... בעין, תיאוריא זו - שיטת ב"ה, שרדפו שלום במעשה, ובעין הקרוב לעין הדור. משא"כ ב"ש החזיקו במקוריות המוחלטה, שאינה יודעת פשרות וויתורים ואמצעים. החיות הוא עיקר בעולם. ולכן ר"ה - עד כאן חיינ ממי השנה שעברה, מכאן ואילך חיינ ממי השנה הבאה.

ב"ה הולכים אחר האמת הניכרת לאדם באופן הפשוט. על כן ר"ה לאילן תלוי גם ברובה של תקופה שעברה, באקלים המתחמם, "והחנטה הולכת ומתגברת". אך ב"ש הולכים אחר האמת החודרת. אחר חיות האילן היונקת בעיקרה ממי הגשמים, וכיוון שירדו רוב גשמים, הרי עיקר חיות האילן כבר קיימת, ומתחילה החנטה מכאן ואילך, אף אם תהא ניכרת יותר בט"ו בשבט. ב"ה הולכים אחר המראה והגילוי. וב"ש הולכים אחר העיקר, התוכן הפנימי והחיות.

ה'נזיר' מסביר כי בית הלל הולכים אחרי העולם הריאלי כפי שנתפס בעיני בני האדם. הפרמטר הקובע לשיטתם הוא ט"ו בשבט שבו עוברת רוב תקופת טבת, כפי שנראה באופן גלוי לכל עין. לעומת זאת בית שמאי הולכים אחרי המקור הנסתר מן העין, ולשיטתם א' בשבט מהווה קו פרשת מים, ומכאן ואילך הפירות חיים מימי השנה הבאה.

לדעת בית הלל מסתכלים על התקופה והיא נחצית בט"ו בשבט. השקפת עולם - הסתכלות חיצונית על העולם בראייה. לשיטת בית שמאי אנו בוחנים מתי ירדו רוב גשמים ומאילו גשמים הפירות גדלים. לאור כך הם בוחנים לא רק אחרי רוב תקופת טבת אלא את כל החורף והסתיו - מה שמחיה את העולם וזה הגשם. הנזיר מקשר זאת לעולם התורה שם יש גם אור תורה (בית הלל) וגם חיי תורה (בית שמאי), ויש צורך בשילוב של שניהם.

---

1. הרב דוד הכהן- שביבי אורות לט"ו בשבט, מורשה ד (ירושלים שנת תשל"ג).

בכח ובפועל

הרב הנזיר הסביר כי מחלוקת בית שמאי ובית הלל אינה מחלוקת מקומית הנוגעת לזמני הגשמים אלא מדובר על מחלוקת עקרונית בדרך ההסתכלות על העולם. כידוע, אנו מוצאים ברחבי המשניות והגמרות מחלוקות רבות בין הבתים. ניתן לבחון כל מחלוקת בפני עצמה ולהציע את יסודות המחלוקת, אך האחרונים נטו להציע קווים מנחים השוזרים מספר מחלוקות יחדיו. בנספח זה נחרוג מהדיון של יום ט"ו בשבט ונעבור לבחון את העקרונות העומדים ברקע מחלוקות בית שמאי ובית הלל.

מצאנו מחלוקת קדומה בין שמאי והלל הנוגעת ליחס בין ימות החול ושבט:

תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר "ברוך ה' יום יום". תניא נמי הכי: בית שמאי אומרים: מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום. (ביצה טז, א)

שמאי סובר שכל ימות החול מכוונים לשבת ולכן יש להכין לשבת כמשך כל השבוע. לעומתו, לפי הלל יש להעריך כל יום ולראות את הקדושה הטמונה בו. הלל בוודאי כיבד את השבת, אך גם בימות החול הוא מצא את הערך והייחוד.

בהמשך הגמרא דנה בהתנגשות של יום טוב ושבט, ובמקרה זה נחלקו התנאים בנוסח התפילה:

תנו רבנן: יום טוב שחל להיות בשבת. בית שמאי אומרים: מתפלל שמנה ואומר של שבת בפני עצמה ושל יום טוב בפני עצמה. ובית הלל אומרים: מתפלל שבע, מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת, ואומר קדושת היום באמצע. רבי אומר: אף חותם בה מקדש השבת ישראל והזמנים. (יז, א)

כאשר יום טוב חל בשבת קיימות שתי קדושות שונות באותו יום. בית שמאי סוברים שיש לייחד ברכה לכל סוג של קדושה, ובית הלל משלבים את שתי הקדושות לברכה אחת. בשתי מחלוקות אלו ניתן ליישם את דבר הרב הנזיר ולהסביר כי בית הלל הולכים אחר הראיה האנושית החיצונית, ובית שמאי נוגעים לעקרון הפנימי ולעובדה שקיימת קדושה שונה והכנה הנדרשת מראש.

הרב זוין מציע בספרו 'לאור ההלכה' הסבר עקרוני שעומד בבסיס מחלוקות רבות בין בית שמאי ובית הלל:

ואני רוצה בזה להוכיח, שהקו הזה של "בכח" ו"בפועל" חודר וחורז בתוך הרבה הלכות פרטיות, שנחלקו בהן ב"ש וב"ה. ב"ש מביטים על הדבר כפי מה שהוא עדיין בכח, וב"ה משקיפים עליו מבחינת יציאתו לפועל. (בתוך 'לשיטת בית שמאי ובית הלל')

הרב זוין מביא מחלוקות רבות בין הבתים ומבאר אותם לפי עקרון זה (ופעמים רבות מראה שיסוד ההסבר כבר נאמר בצורה נקודתית על ידי אחד מהפרשנים). בדרך זו הוא מסביר את המחלוקת בנוגע לשביתת כלים בשבת (גמרא שבת יז, ב): לשיטת בית הלל אין בעיה שהכלים יעשו מלאכה בשבת, שהרי האדם נצטווה על שמירת השבת ולא הכלים. לעומתם בית שמאי אוסרים אף על הכלים לעשות מלאכה ביום השבת. לשיטתם גם חילול שבת בכח, שעושה מעשה לפני שבת שבהכרח יפעל בשבת נאסר. לפי בית הלל אין כאן חילול שבת בפועל שהרי הפעולה לא נעשתה בשבת.

לאור עקרון זה מסביר הרב זוין את המחלוקת בנוגע להכנת ושמירת המאכלים לשבת:

כשם ששמאי היה נוהג כבוד שבת בחול, כך אוסרים ב"ש חילול שבת בחול. טעם אחד לשניהם: אף שבחול אין בפועל לא כבוד שבת ולא חילול שבת, מכל מקום בכח יש כאן גם כבוד וגם חילול. והלל סובר 'ברוך ה' יום יום', שהברכה לה' היא בכל יום ויום על מה שמתגלה לפנינו עכשיו בפועל. וכשם שסובר הלל בכבוד שבת, כך סוברים ב"ה בחילול שבת.

בדרך זו ניתן גם להסביר את המחלוקת שראינו בנוגע לברכה בתפילה במועד שחל בשבת. לפי בית שמאי יש לברך בנפרד על המועד ועל השבת הואיל ובכוח יש ביום זה שתי קדושות שונות שחלות במקביל. יש חובה לברך גם על קדושת השבת וגם על קדושת יום טוב ששונות אחת מהשנייה. אך כאשר אנו מסתכלים בעולם בפועל, שתי הקדושות מתערבבות זו בזו ובאות לידי ביטוי ביחד בעולם המעשה. בפועל מציינים את שתי הקדושות באותו יום ובאותה שביתה ממלאכה, ולכן יש לברך עליהם ברכה אחת שמשותפת לשניהם. דבריו של הרב זוין קרובים ומשלימים את העקרון שניסח 'הרב הנזיר'.

נקודת מבט אנושית ונקודת מבט פנימית

יתכן וניתן לנסח את היחס בין הבתים בדרך נוספת. בית הלל מסתכלים על ההלכה מצד האדם, לעומת בית שמאי שבוחנים את המציאות בפני עצמה. עקרון זה דומה לניסוח של בכוח ובפועל - בית הלל מסתכלים על המציאות כפי שהיא בפועל בעולם מנקודת מבטו של האדם, לעומת בית שמאי שרואים את ההלכה כישות הקיימת בעולם גם ללא קשר לאדם המקיים אותה.² בהלכות שבת בית הלל בוחנים את מעשה האדם ובית שמאי בוחנים את

2. ניסוח זה עולה בקנה אחד גם עם דברי הרב הנזיר. ניסוח דומה מופיע במאמר של אסף בראון-מאפייני פסיקותיהם של בית הלל ובית שמאי, בתוך דף קשר לתלמידי ישיבת הר עציון גליון 1266 - "כי בין בית הלל לבית שמאי הייתה מחלוקת עקרונית בנוגע למטרתם של איסורי התורה. בעוד בית הלל תפסו את איסורי התורה כדברים הפסולים לגבי האדם, בית שמאי סברו שהאיסור חל על הדברים עצמם והאיסור על היהודי מבטא רק אינדיקציה לפסול האובייקטיבי שיש בהם. באופן סכמאטי (במושגיים בריסקאיים), בית הלל התייחסו למצוות כאל איסורי גברא, בעוד בית שמאי ראו בהם דין בחפצא".

הפגיעה בשביתת העולם³. כך גם בית הלל בוחנים את קדושת היום לאור ההשלכה על האדם, ומכיוון שהקדושה מתערבבת הם מאחדים את לשון הברכה. בית שמאי בוחנים את המציאות כפי שהיא במנותק מראות האדם ולכן מחלקים לשתי ברכות.

במספר מחלוקות עולות גישות שונות של בית שמאי ובית הלל בנוגע ליחס שבין המעשה וכוונה⁴. לגבי הכשר טומאה בית שמאי סוברים שיש צורך במעשה נתינת מים ובמחשבת רצון של הבעלים. לפי בית שמאי החלק העיקרי הוא המעשה וגם אם נעשה שלא לרצון הבעלים מכשיר לקבל טומאה. לעומת זאת בית הלל סוברים שהמחשבה ורצון הבעלים הם העיקר, ואם המחשבה לא באה לידי ביצוע מלא, אין המים מכשירים לקבל טומאה.

לכאורה עקרון זה אינו עולה בקנה אחד עם ההצעה של הרב זוין בדבר החלוקה בין בכוח ובפועל. באופן פשוט עולם הכוונה הוא בכוח ועולם המעשה הוא בפועל, וממילא אין אחידות בשיטות. יתכן ולפי הניסוח שהצענו לעיל ניתן להסביר גם את מחלוקת אלו. בית הלל שמים את הדגש בעולמו של האדם, ולכן יש לכוונה משמעות וחשיבות הלכתית. לעומת זאת בית שמאי בוחנים את המציאות כפי שהיא בעולם, ולכן עולם המעשה הוא הקריטי וקובע מבחינה הלכתית. לשיטתם, הכוונה שבמוח האדם אינה קובעת, אלא המציאות בפועל⁵.

בית הלל שמים דגש על היסוד של 'והארץ נתן לבני אדם'. לשיטתם, ההלכה והתורה ניתנו לבני אנוש שהם פוסקים את ההלכה ולא בשמים היא. בעקבות כך הם דורשים מעצמם רגישות גדולה מאוד כלפי הזולת, ולהאמין בכל אדם ולתת לו את אפשרות הלימוד והתיקון. עולמות הקודש והחול אינם נפרד אלא הם שזורים אחד בשני. לכן יש לראות את הקודש שבחול ולהסתכל על העולם מתוך נקודת המבט של האדם ולא של המציאות. בית שמאי מציגים תפיסת עולם שונה; לשיטתם התורה היא ישות בפני עצמה שקיימת במציאות ובעלת גבולות שונים מהעולם האנושי. לכן, יתכן חילול שבת גם כאשר האדם לא עושה מלאכה, ומצד שני אין ללמד תורה ולגייר אנשים שאינם מתאימים ובאים ממניעים שאינם נכונים. עולם הקודש קיים כישות עצמאית בעולם, עלינו לשאוף להגיע אליו ולדאוג שלא יווצר בו פגם.

3. לגבי שתי הבנות אלו באיסורי שבת ראה במאמרו של הרב זוין 'שבת' שמופיע גם בספרו לאור ההלכה.

4. ראו באריכות בעניין זה בדבריו של פרופ' גילת- 'כוונה ומעשה במשנת התנאים', בתוך ספרו 'פרקים בהשתלשלות ההלכה', עמודים 72-83.

5. הסבר נוסף למחלוקת נוגע ליחס בין הקודש והחול, ראו בעניין זה בספרו של הרב בני לאו- 'חכמים' חלק א מעמוד 175. לפי בית שמאי יש תיחום והבדלה בין עולם הקדוש והחול. לימות החול אין קדושה בפני עצמה, אלא אנו מחכים לקדושת השבת במשך כל ימי השבוע. אין מטרה וייעוד לחול אלא רק כהכנה לשבת הקדושה לעומת זאת לדעת הלל הקדושה מצויה גם בימות החול – 'ברוך ה' יום יום'. אין בעולם מחיצה בפני הקדושה וניתן להשיגה דרך חיי המעשה.

אחרית דבר

בנספח זה ניסינו להתוות, בעקבות דברי ה'נזיר', הסבר עקרוני במחלוקות בית שמאי ובית הלל. חלק זה חרג ממסגרת ט"ו בשבט, ונגע במחלוקות מגוונות בין הבתים ובהצעות שונות בהסבר המחלוקת בהשקפה ביניהם. למרות דברינו יש לזכור שמדובר על מחלוקות רבות בנושאים שונים, וקשה להציע קו אחד לכולם. בעניין זה נזכיר את דברי 'רב צעיר' בספרו תולדות ההלכה (חלק רביעי):

הרבה בקשו למצוא כללים ועקרים ביסודי המחלוקות שבין ב"ש וב"ה... אבל כל הרוצה להעמיד את כל מחלוקותיהם של ב"ש וב"ה המפוזרים בששת סדרי המשנה... על עקרון אחד, הרי הוא כאדם הרוצה לעמיד מגדל הפורח באויר. אמנם יש במחלוקותיהם כמה דברים התלויים במדיניות וכמה דברים התלויים בחיי הכלכלה וכמה דברים התלויים במחשבה ובמעשה המצוות, אבל אין זה אלא מפני שההלכות שנחלקו בהן ב"ש וב"ה מקיפות את כל ענפי החיים שבימיהם, כי ההלכות היו ביסודן הלכות החיים והלכות המדינה והחברה של זמניהם... (עמוד 288)

